

Sacer-nek lenni - egyszerre szentnek és egyszerre kár-
hozottnak lenni. Poeta sacer-nek lenni - Temenosz oltárának
utolsó órének lenni. Amikor /1945-ban/ Hamvas Béla a Poeta
sacer című esszéjét megírta, talán még nem is sejtette, hogy
hamarosan ő maga lesz a szent tűz kitaszított óre. Hamvast
1948-ban kényszernyugdíjazzák. Ezt követően, ötvenegyig
Szentendrén él, s írja meg első regényét, a nem csupán mo-
numentálisával lenyűgöző Karnevált.

Minden erőszakoltan racionalizált rendszertől, minden
dogmától ösztönösen idegenkedve soha nem írt rendszeres esz-
tétikát. Műfajesztétikát sem. A regény műfajával kapcsolatos
nézeteit a Nyugatban és a Napkeletben elszórtan megjelent
kritikái és tanulmányai adják, illetve a negyvennyolcban már
kész, máig kiadatlan Regényelméleti fragmentum. Abban a misz-
tikus-transzcendens hamvasi világképben, melynek alfája és
omegája az integritás és a re-integritás, másként: az "arany-
kor" és az "aranykor" utáni vágy, a regény különösen fontos
szerepet játszik, annak tárgya - tágabb értelemben - ugyanis
az ember mindig megvalósítható üdvtörténetének az útja, a ma-
gára maradt individuum tragikus vergődése és törekvése, az
elromlott látható történetből, a történelemből való kitörési
próbálkozása, a megszakadt harmóniák helyreállítása. A tárgy
ez. A regény tett, a személy önmagát újrateremtő/újjáteremtő
aktusa. "Az ember a műben folytatódik, a mű az emberben, de
úgy, hogy a súly mindig a személyre és szabadságra esik, és
a tulajdonképpeni mű /magnum opus/ az emberi üdv. A mű ennek
az üdvnek a története. Az út, ahogy elérte, vagy nem érte el,
megközelítette, vagy elbukott, csődbejutott, vagy diadalt a-
ratott, vagy összetört, vagy megálmodta." /Regényelméleti
fragmentum/ És ennek nem mondjuk a joyce-i írástechnika és
stílus további fellazítása a legjobb eszköze, hanem ha a

szerző "a műben megalkotja az önmagánál többet, ha önmagát magasabb fokon valósítja meg, azaz, ha meta-poetikus magatartást tanúsít." /uo./ A regény műfaja - szintetizáló képességénél /s hajlamánál/ fogva - túllépve saját műfaji korlátait, lehet egyben "tudomány, emlékirat, pszichológia, biológia, misztika, kísérlet, elmélet és mozi ... politika, szociológia, jegyzőkönyv, líra, propaganda, szatíra." /Szentkuthy M.: Prae/. A Karnevált Hamvas sorskatalógusnak mondja legszívesebben - "a világ egyik legkimerítőbb sorskatalógusának" - képeskönyvnek, bogárgyűjteménynek, leltárnak, szótárnak, önkritikának, valamint tükörnek, ami előtt az elbeszélő ugrál és hőbolyg.

Azt mondja az agent spirituel, Hamvas Béla, a lelki ügyvivő /író/ mondani időszerűtlen volna/, hogy a regény alaptételének értelmében a pácban, az örületben mindenki benne van. Barnabás Maximus, Flórián, Agoston atya, Bormester Mihály, aki az élettörténetét meséli, az agent spirituel, aki leírja, az olvasó, aki karosszékében rágyújt és belelapoz a regénybe, de leginkább benne van a mindezt komolyan vevő kritikus, mert ott keres fix pontot, ahol nincs és nem is lehet ilyen arkhimédészi pont, tudniillik a regényen kívül. Valaki minél kívülállóbbnak "tűnteti fel magát, annál mélyebben benne van." A regény világa ez a paradox világ. "Az, ami lenn van, ugyanaz, ami fenn van, és ami fenn van, ugyanaz, mint ami lenn van. Így érted meg az egyetlen csodát." - tanít Hermész Triszmegisztosz. A Karnevál is ezt a csodát próbálja megérteni, a létezés csodáját, a lélek Próteusz-természetét.

A cselekmény - ha élni lehet ezzel a hagyományos regénytechnikát jellemző, elavult fogalommal - mozgatója az, ahogy a vöröshajú segédfogalmazó odahagyja zárt-anonim világát, belép az emberek világába, a társadalomba nevét s egzisztenciáját megkeresni; "nem kell-e útnak indulni, mint a régi bölcsék tanították, és addig nem nyugodni, amíg az ember önmagát megtalálja."

A színhely Magyarország, az időpont 1884. Nem józan senki, mindenki monomániás örült. Kesző Benjamin az örökös észtánjával, Kankalin Mátyás az eszményi cipőről, az eszményi fiókról írott elmélkedéseivel, Vermerán doktor a bula mimifica-jával, Barnabás Maximus a nagy-Ri hipotézisével, Pergelin Tódor ceruzát hegyező, pisztolyból tizenkét lövést egymás után leadó, cigarettát töltő, közép-európai pontos időt mutató, szappankeverővel, habfejlesztővel és gramofonnal ellátott univerzális chimendexével, igaz, "amelyik azonban sem rádiózásra, sem meszelésre, sem krumplihámozásra, sem pedig tollfosztásra nem volt alkalmas, és bélyegragasztó sem volt rajta, de még jegylyukasztó sem." Amak a démoni örületnek, mely a két világháborúban kulminál majd, itt van a gyökere; itt válik a társadalom kváziközösséggé, olyanná, amit csak negatíve és hiányként lehet meghatározni, úgy, hogy közösség az, ami nincs, nem létezik, mert benne az emberi sorsok paralel futnak, de - minthogy közös metszéspontok nincsenek - a kommunikáció ezennel lehetetlenné vált. "Senki sehol senkivel soha nem találkozik."

Hamvas egy kafeai fordulattal még jobban összekuszálja a dolgokat: a vöröshajú segédfogalmazót egy meg nem történt gyilkosság vádjával bebörtönzik. Kiszabadulása után megdöbbenve tapasztalja, hogy itt semmi sem a régi. Ágoston atyából, a dogmatika tanárából csapos lett, Toporján törzsorvosból züllött alkoholista, Flórián ügyészből nőcsábász. Minden szerep, minden maszk, minden álarc gazdát cserélt, mert a maszk az, ami "drágább, előkelőbb, hamisabb, játékosabb, gazdagabb, megtévesztőbb a valóságnál, nem az isten, hanem a bálvány" /Tükör/, a maszk az, ami fölcserélhető, mint ezek az emberi sorsok.

"S ami ez a láthatatlan, s ami ez az elmúlhatatlan, amiből ez az egész világ van, ez a valóság, ez a lélek, ez vagy te, Shvetaketu." /Részlet az Upanishadokból/. Hamvas szavakból építi meg a léleknek a kor minden igényét kielégítő házat. Egyszerű homlokzat, Pitti palota modorban, tölgyfakapu, a fal kívülről lilásbarnás-szürkés pizokszínű, modernember-színű.

Belül mindenütt hideg márvány. A konyhában kanálislyuk, a pinceajtó a padlásra vezet, az imaszobában vaksötét, kellemetlen szag, a padlón cserepek, trágya, szemét, férgek, régi edény, ócskavas, rongyok ... Az éléskamra a konyhában, a könyvtár a gardrób sarkában, az ebédlő közepén teknő, a mosókonyhában viszont bíbor selyemkárpit, de a székek helyett mindenütt nyers fatönkök, és mindegyik fatönkön friss macskaszar, a kályhák egy része jégszekrény, más része süllyesztő, vagy lift, vagy pénzszekrény. A ház kapujának felirata: tat tvam asi. Ez vagy te. Te vagy ez a világ. Itt semmit sem arra használnak, amire való, itt semmi sincs a helyén, semmi sincs úgy, ahogy lenni látszik, és "az, amit mi valóságnak nevezünk, a teljes valószínűtlenség." A valóságos világ túl szimpla, szegényes, ostoba, szellemtelen, fantáziátlan valami, nem is igaz, s főként a realitáshoz van igen kevés köze. Mert az imagináció, a lélek esszenciális léte a beteg, hamis és hazug, s így az önmagában értelmetlen, alakatlan, formátlan emberi életet sem képes értelemmel, alakkal, formával megtölteni. Nem más ez, mint az a böhme-i gondolat, hogy a valóságot nem lehet észszel megérteni, mert a valóság okkult és mágikus - the divine is only real, ahogy Coventry Patmore mondja -, amelyben csupán egyetlen adekvát módon lehet eligazodni, a mágikus természetű imagináció révén. Il faut oster le masque aussi bien des choses que des personnes, vallja Hamvas Montaigne-nel, le kell vetni a maszkot, mert máskülönben az álarc az emberre csontosodik, a személy lárvává válik, az időben megdermed, az egyetemes megváltás- és üdvtörténetből önmagát végérvényesen kirekeszti.

A regényben Mihály arkangyal - nem a pseudo, nem Bormester Virgil, hanem az igazi - többször mondja görögül: püropaisz müriodermatikus, azaz tízezerbőrű tűzgyermek. Lélek. Ami nemcsak azt jelenti, hogy lélek annyi mint világ, hanem egyben felszólítás is, hogy önmagát a lélek, primordiális lényegét tűzként élje meg, ne pedig az anyag élettelen salakjaként.

Bormester Mihály 1914 nyarán az északi frontra megy, s pontosan úgy él, mintha a délin lenne. Bormester Mihály 1914 nyarán a déli frontra megy, s pontosan úgy él, mintha az északin lenne. És miközben az orosz fogságból megszökve bejárja

fél Ázsiát, addig Dél-Amerikában egy kalandor amerikai gentle-mannel meghódítja Mandarrut. Mindkét történet valódi, vagy valódi lehet. Ez a korszak párhuzamosan megélt korszak. "Aki lényegesen a huszadik században él, az kettősen él, aki szimplán él, lemaradottnak tekinthető." Az, ami a múlt században rögeszme, monómánia, univerzális chimendex, nagy-Ri elmélet, kleptománia, sterne-i homokvárostrom, az a huszadik században két tudat egymástól független egzisztenciája, a háború által hitelesített dupla magatartás, szkizotímia. Nem szkizofrénia, nem betegség, nem abnormitás. Bormester mindkét úton "egyforma eséllyel megy és egyszerre, mondjuk egyforma reménytelenséggel." Északon a vezeklő Michail, délen a hedonista Mike. A humorisztika értelmében - a nevetést önmagadon kezd! - délen a szent Mike, északon a Michail-Harlequin.

A háborút követő időszak két kulcsfogalma: idomító és kenyőcs. "Kezdetben vala a kenyőcs és a kenyőcs az idomitónál vala, és a kenyőcs az idomító vala." Abban a bordélyban és diktatúrában, melyet modern fogyasztói társadalomnak neveznek, az üzem az elsődleges, azaz a létezés alapvető tényei, úgymint zabálás, párzás, gyilkolás és gyászolás; ami ezt az üzemet, ezt a gépezetet mozgásban tartja, ami a csavarok, csapágyak és tengelyek közötti elengedhetetlenül fontos olajozottságot, illetve azoknak egymáson való, súrlódásmentes gördülési képességét biztosítja, az a kenyőcs. A korszak eszmerendszere a kakodicea, uralkodó filozófiája a kakozófia, valamint újdonsága még a kakothéozisnak, "vagyis a szarnak, mint legfőbb kormányzati elvnek a történetbe való bevonása." A mágikus excrementum, a szent szar és a kenyőcs végül is egy.

A társadalom minden mozzanata, bűn, házasság, hivatás, utazás, tudás, szerelem, diadal, gyógyítás, gyilkosság, kínzás, szeszély permanens ítélet alatt áll, az ítélet kiterjed az e-

gész lakott földre, Dél-Amerikára, Tibetre, Kínára, Indiára és Afrikára, az egész emberiség történetére, Ur városától a világháborúig, mert a történelem se más, mint az örök emberi maszkok magunkra ültése, mert a név változhat, de az álarc örök, a pokol gyönyörei és a mennyország kínjai közt is. Az ítélet átcsapott a túlvilágra. De ez a kathabázis, ez az állandó alászállás mennyire más már, mint Dante túlvilágjárása. Ez "a Dante, aki itt a bűnösöket és a szenvedőket látja ... maga is bűnös, maga is szenved..."

Szántó István

1985. november 19-én felolvasóestet tartott a Harmadkor Debrecenben, az egyetemi klubban. A felolvasást, melyen Csuhai István, Darvasi László, Takács József, Petőcz András és Szántó István munkái hangzottak el, beszélgetés követte.

A Harmadkor 1985 őszi előadássorozata október 17-én Lengyel Baláznak az Ujhöld c. folyóiratról tartott előadásával kezdődött, második alkalommal, november 14-én Balassa Péter Magyomáhyértelmezések a mai magyar prózában címmel tartott felolvasást, december 2-án Radnóti Sándor A modern, és ami utána van - a magyar irodalomban c. előadása hangzott el.